

Umělé(cké) kosmické těleso vyslalo zprávu o kulturním stavu země

Pavel Karous, sochař a autor projektu Větelci a volavky

V České Lípě se koncem letošního srpna v lokálních médiích objevila zpráva, že anonymní výtvarný artefakt na sídlišti Pod Holým vrchem, který se rozpadá a jeho kovové komponenty při silném větru řinčí a ruší obyvatele sídliště, nechá městský úřad odstranit. Jenomže se z publikovaných fotografií ukázalo, že se jedná o unikátní monumentální kinetickou výtvarnou realizaci „Meteorologická družice“ z roku 1978 od Vratislava Karla Nováka – mimořádně ceněného sochaře, designéra a šperkaře, který je známý právě svými mobilními sochami a dnes patří do panteonu nejlepších českých výtvarníků druhé poloviny 20. století.

Dílo V. K. Nováka je mezinárodně uznávané a v českém kontextu zásadní. Novák od začátku své kariéry na sebe upozornil jako autor kinetické plastiky. Již v roce 1969, teprve dva roky po dokončení studia na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze se zapsal do povědomí odborné veřejnosti svými instalacemi na venkovní sochařské výstavě Socha a město Liberec, která patřila bezesporu k zlomovým momentům ve vývoji vizuálního umění ve veřejném prostoru u nás a ukázala to nejodvážnější z objektové tvorby šedesátých let. V. K. Novák se zde prezentoval svými třimetrovými kinetickými abstraktními objekty, které ještě vznikaly pod vlivem tvorby amerického sochaře Alexandra Caldera. Precizně vyvážené subtilní mobily, které se pohybovaly nepatrným pohybem vzduchu, patřily ve své době k tomu nejprogresivnějšímu, s čím jste se mohli v městské krajině setkat.

V nastupujících sedmdesátých letech si vytvořil vlastní postmoderní tvarosloví, které korespondovalo s neaktuálnějšími projevy světového vizuálního umění. Z tohoto období je známa jeho série drobnějších objektů nazvané „Cykloty“, které se uváděly do pohybu dotykem ruky. Série čítala desítky kinetických objektů, nejčastěji jsou z nich zmiňované „Tleskající vozík“ a „Alegorický vůz – Sovětská verze“, které otevřeně ironizovaly absurdní, melancholické, ale i směšné momenty ideově vyprázdněné státní propagandy v normalizovaném Československu, které byly součástí každodenní

reality jejich občanů. Novák také v tomto období experimentoval se šperkem, kde se dostal až za hranici tohoto oboru do prostoru konceptuálních zásahů do krajiny lidského těla a body artu.

V osmdesátých letech realizoval velké množství monumentálních, častokrát kinetických soch v rámci nové výstavby například Jablonce nad Nisou, Liberce, České Lípy, Teplic, Chomutova, Prunéřova a Prahy. Realizace vznikaly v rámci stavebního zákona, který ukládal věnovat 1 až 4 % rozpočtu z budované stavby na výtvarné řešení. Tzv. čtyřprocentní zákon v Československu existoval od roku 1965 do roku 1991. Novákovy vysoutěžené realizace v architektuře svojí kvalitou a inklinací k mírně ironickému high-techu a neokonstruktivismu naprosto vybočovaly z dobového průměru výtvarných realizací ve veřejném prostoru.

Obecně je ale z jeho tvorby neznámější jeho mechanický objekt nazvaný „Stroj času“, osazený až po sametové revoluci v roce 1991 v rámci Všeobecné československé výstavby na místě zbouraného pomníku J. V. Stalina na pražské Letné. 24 metrů vysoký objekt obecně známý jako „Metronom“ má výšku vrcholu původního Stalinova pomníku, doba jednoho kyvu je jedna minuta a odpočítává pomíjivý čas každé doby, která si nárokuje věčnost, a symbolizuje oscilaci mezi politickou pravicí a levicí. V roce 1992 vedl Novák autorský kolektiv úspěšné československé expozice na Světové výstavě



Foto: Jiri Jelinek – Českolipský deník

Expo 92 ve španělské Seville. V roce 1990 nastoupil jako vedoucí ateliéru Šperk na Vysoké škole uměleckoprůmyslové a tuto funkci zastával až do roku 2007. V roce 2001 vyhrál se Suzan Rae Ewingovou prestižní mezinárodní soutěž na výzdobu parku v Cincinnati v Ohiu, který je věnován prvnímu tamnímu afroamerickému starostovi Theodoru M. Berrymu. Šest let zde realizoval 27 metrů vysokou „Krytalovou věž“, minimalistickou protoarchitekturu, v které zpracovával témata lidského genomu a svobody. Novákovy důmyslné kinetické konstrukce využívající kov a světlo byly vystaveny a realizovány nejen u nás, ale i v Polsku, Německu, Španělsku, Portugalsku a Spojených státech.

Ohrožený objekt v České Lípě je unikátní právě tím, že to je autorův první kinetický nastalo osazený objekt ve veřejném prostoru, zrealizovaný ještě v sedmdesátých letech. Tato plastika je mimořádně zajímavá, jedná se kinetický high-tech svědčící o dobovém technickém optimismu a obdivu k vesmírnému programu. To, že je autorem zrovna sochař a designér V. K. Novák, který bohužel před dvěma lety zemřel, činí dílo i mimořádně vzácné, a to nejen v kunsthistorickém slova smyslu. Troufal bych si dílo ohodnotit i řadu několika miliónů korun.

Díky zkušenostem z jiných měst, kde probíhají podobné kauzy odstraňování uměleckých památek, nebylo překvapením, že vedení města Česká Lípa nemělo o významu autora a jeho díla, které městu bylo svěřeno do správy, žádné tušení a o samotné existenci díla se dozvědělo, až když začal objekt obtěžovat okolí. Městské úřady v Česku se zpravidla, po dlouhodobě zanedbané údržbě, rozhodnou pro odstranění díla spíše než pro jeho zachování a odbornou rekonstrukci. Neudivilo proto mediální vyjádření místostarosty České Lípy Juraje Ranince (ODS), že „město uvažuje o odstranění této kovové plastiky a případněm nahrazení něčím novým a modernějším“.

Hmotná vizuální kultura druhé poloviny 20. století se u nás ničí doslova sériově. Jenom v Praze bylo za posledních dvacet let odstraněno na 450 výtvarných děl ve veřejném prostoru z šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let. Časté odstraňování děl souvisí především s neodbornými stavebními úpravami parterů a domácích zálibou v ikonoklasmu, která se opírá o představu, že co je staré a pochází z minulého, a tudíž nepřátelského režimu, je přežité a musí se nahradit „něčím novým a modernějším“. Primitivní antikomunismus dává takovým současným aktivitám ideologický rámec a legitimizuje je. Ideologický argument pro odstranění byl v případě Novákova kinetického objektu obzvláště nesmyslný, protože dílo ani autor nemá s propagandistickým generelem minulého režimu nic společného, kromě toho, že ho ve své ateliérové tvorbě ve stylu České grotesky parodoval. Politické pohnutky jsou ale většinou zástupné, hlavním důvodem masového ničení soch z doby reálného socialismu je především neinformovanost jejich současných správců. Iniciativa na odstranění díla pochází většinou od nějakého radního nebo člena komise, který buď chce místo komerčně vytěžit, nebo mu prostě vadí, protože je neudržované, nezapadá do jeho omezené představy o soše ve veřejném prostoru a je líný se jemu nesrozumitelným artefaktem zabývat a dílo nechat opravit. Za minulého režimu existoval zase apel na odstranění reziduí „dekadentní buržoazní kultury“, kterým se zakrývala lenost upravit fordovské postupy při nové výstavbě v historicky cenné zástavbě – přestože v praxi byla památková péče za minulého režimu výrazně účinnější a pravomocnější než v současnosti.

Proti iniciativě odstranit Novákovu plastiku se naštěstí ihned postavil místní středoškolský učitel a opoziční politik Tomáš Vlček, který kontaktoval odbornou veřejnost a zároveň se snažil přesvědčit

místní samosprávu, že jejich rozhodnutí bylo chybné. Argumentoval takto: „Sídliště mají velmi krátkou historii. Proto zejména zde je třeba, aby se lidé měli s čím ztotožnit. Aby místo přijali jako svůj domov. Což je obecný problém vykořeněné České Lípy. Když lidé uvidí, že tu mají unikát, perlu moderního umění, půjde to mnohem snáze.“ Za zachování plastiky se pak díky jeho aktivitě postavili místní občané i odborná výtvarná veřejnost. Po následující reakci a kritice, která se na radnici snesla, se vedení městského úřadu chytlo za nos a od myšlenky dílo odstranit prozatím upustilo. Ve hře byla také jistě i autorská práva sochaře. Ta po jeho smrti přešla na jeho dceru Kateřinu Noru Novákovou, která se díky kauze o ohrožení plastiky dozvěděla a o svá práva se přihlásila. V případě odstranění plastiky by se tím zároveň porušilo ústavní právo na příznivé životní prostředí, které zaručuje, aby nikdo při výkonu svých práv neohrožoval ani nepoškozoval životní prostředí a kulturní památky. Také by se tak porušovalo právo přístupu ke kulturnímu bohatství podle Listiny základních práv a svobod.

Autorská práva ani práva na ochranu kulturních památek nejsou v praxi v České republice vymáhána, a tak jen díky iniciativě místních kulturních osobností a medializaci případu nebudou obyvatelé České Lípy a uživatelé jejího veřejného prostoru ochuzeni o významnou kulturní hodnotu, kterou si oni nebo jejich rodiče zaplatili ze svých daní. Aktivista Tomáš Vlček je optimistický: „Město má na odborné restaurování dostatek prostředků a nyní, když se ujasnilo, kdo je autorem a jakou má dílo hodnotu, může se stát jedním z novodobých symbolů města. Může se také vytvořit zajímavý materiál, odborný, ale i turistický. Město může dělat tematické prohlídky po plastikách z období normalizace. Může na tom jenom vydělat.“ Česká Lípa se v oblasti vizuální kultury pozdní moderny má čím pochlubit. Ve městě najdeme velké množství výtvarných realizací, mezi nimi dvě další Novákova díla: plastiky před budovou spoju a u sportovní haly, ale také architektonické skvosty jako například taktéž demolici ohrožený obchodní dům Uran od architekta Emila Příkryla, pro kterého Novák navrhoval označení tohoto nákupního střediska.

Snad tedy kauza ohrožené Novákovy plastiky v České Lípě dopadne dobře a ještě pomůže přehodnotit přístup vedení města ke hmotné kultuře veřejného prostoru a třeba se i rozvine větší zájem místních obyvatel o okolí. Především však doufejme, že se kultivovaná veřejnost začne o umění kolem nás zajímat dřív, než začne někomu překážet. To už totiž většinou bývá na záchranu pozdě.

Reakce tisku:

Neudržovaná plastika Pod Holým vrchem dráždí místní občany, *Českolipský deník*, 21. 8. 2016

Česká Lípa zvažuje, zda odstranit unikátní kinetickou plastiku, *Novinky.cz*, 6. 9. 2016

Díky stížnostem na hluk objevili v České Lípě unikátní umělecké dílo, *Deník Referendum*, 8. 9. 2016

Chátrající plastika Pod Holým vrchem je hodnotné dílo, *Deník.cz*, 8. 9. 2016

Je vyhráno. Mimořádné plastice v České Lípě už demolice nehrozí, *iDnes.cz*, 9. 9. 2016



Ve stejné době, kdy probíhala mediální kauza kolem Novákovy realizace v České Lípě, přetřela garlové umělecké skupina BOLT 958 Metronom na pražské Letné zpět na původní autorskou červenou. Vyjádřila tak neshodu s přebarvením sochy na firemní barvu realitní kanceláře Pražské správy nemovitostí, která je vlastníkem díla. Foto: Olívia Eliash